

SANT RAMON NONAT

Un nou camí que mena al coneixement del sant. Era el cinqué i darrer fill del cavaller, Arnau de Cardona?

1. La problemàtica sobre el sant

L'únic camí que fins ara s'ha seguit per tal d'arribar al conixement de la persona i vida del sant de Portell ha estat el de la tradició popular per manca de documents que n'avalin els fets. No és d'estranyar que els historiadors moderns en passar pel cedàs de la crítica històrica el contingut de la tradició no es deixin gairebé res. Aquesta conclusió negativa, començada al segle XVIII, avui és gairebé general. Alguns arriben a dubtar de l'existència de la seva persona. En llur opinió es tracta d'un mite creat per la fantasia del poble. Sant Ramon, el Nonat, vénen a dir no ha existit mai.

L'estudi de nous documents, vuit dels quals es conserven a l'Arxiu Capitular de la catedral de Solsona i un al parroquial de Cardona, m'ha mogut a l'elaboració d'aquest treball. És un nou camí, no resseguit per ningú, que mena al coneixement de la persona del sant. Del contingut de la tradició només m'interessa retenir-ne els fets principals que, compulsats amb aquests documents, aconsegueixen una categoria històrica. Són els següents: *Ramon neix a Portell l'any 1200, extret per una operació cesàrea del costat de la seva mare morta. Essent un jovencell ingressa a l'Orde de la Mercè fundada feia pocs anys per sant Pere Nolasc, dedicant-se al rescat de cristians captius dels sarraïns. Estava emparentat amb la família dels senyors del castell de Cardona, en el que mor l'any 1240, essent enterrat a la capella de Sant Nicolau de la parròquia de Portell, en la que solia pregar bo i pasturant el ramat de casa seva abans d'ingressar a l'Orde.*

Les bibliografies del sant

Pot dir-se, en general, que són un exponent de la tradició popular en els fets principals que acabo de senyalar. Les més antigues, ela-

borades per religiosos mercedaris de conformitat amb el que em comunica l'actual historiador de l'Orde, Fra Joan Davesa, són les següents.

P. Francisco Zumel. *De Vitis Patrum et Magistrorum Generalium Ordinis Redemptorum Beatae Mariae de Mercede Brevis Historia*, editada a Salamanca l'any 1588 i reeditada a Roma (1932). No diu res sobre els seus pares, ni sobre el seu parentiu amb els Cardona, ni sobre el seu cardenalat, ni sobre la seva mort al castell de Cardona.

P. Felipe Guimeran, també mercenari. *Breve Historia de la Orden de nuestra Señora de la Merced de Redención de Cautivos*, editada en València l'any 1591. Ramon és nascut a Portell. Pastoret. Mercedari. Martiritzat amb el candau. Cardenal. Relacionat amb els Cardona. Mort al castell d'aquests senyors. Traslladat el seu cos sobre una mula cega a l'ermita de sant Nicolau de Portell. Res sobre els seus pares.

P. Alfonso Remon, cronista general de l'Orde. «*Historia General de l'Orde*», editada a Madrid l'any 1618. El seu pare era de la noble família de Sarró a Sarroy, vinculada a la «nobilíssima de Fox o a lo menos allegada a ella, o por amistad o parentesco de tiempo inmemorial y aunque no tenemos noticia de su nombre, sabemos que era persona a quien hacian favor y amparo los de la Casa de Cardona... lo que consta que los padres de San Ramón tuvieron otros hijos antes de él y el santo fué el último porqué su nacimiento cuanto tuvo de maravillas tuvo de lástimas»...

P. Bernardo de Vargas. «*Chronica sacri et militaris Ordinis B. Mariae de Mercede redemptionis captivorum*». Palerm, 1618. Nascut a Portell l'any 1278 i mort el 1334 (com ho vaig trobar, diu, en uns còdexs de no migrada autoritat escrits en català). El sant, afirma, era fill d'un pagès, anomenat Surrons, que en generacions successives esdevingué Segers.

P. Felipe Colombo. *Vida del glorioso cardenal San Ramón Nonat*. Madrid, 1766. Transcripció d'aquesta «bibliografía ejemplar del santo» com l'autor l'anomena, el següent paràgraf: «Lo mesmo digo en materia del apellido de su linaje, que (Vargas) afirmó fué Surrons o Sarroy. En que le han seguido los más de los nuestros, con tal dévil fundamento, como el que se halló por los años 1300 en un capítulo de la Provincia de Valencia un Definidor de el nombre de Fray Ramón Surrons, y escribirle el Maestro Fray Iuan de Antillon desde Roma a Sicilia, donde estava, que juzgava era nuestro santo. Lo cierto es que no consta...»

Aquesta darrera conclusió de Colombo és la que podríem aplicar

a totes les biografies que els cronistes de l'Orde de la Mercè, dels segles XVI i XVII, han elaborat sobre el sant. No consta res. No en saben res documentalment. Crida l'atenció, emprò que d'entre les dades de la tradició que han recullit hi consti la que escriu Fra Alonso Remon d'haver tingut el sant altres germans dels que n'era el més petit, la qual cosa, com veurem, és certa.

Fora de l'Orde de la Mercè tenim dues relacions dels començaments del segle XVII que resumeixen tota la tradició sobre sant Ramon Nonat. La del dominicà, P. Antoni Vicenç Domènech i la dels testimonis que són cridats a declarar en el procés de Cardona, promogut l'Orde en vistes a la canonització del sant els dies 20, 21, i 24 d'octubre del 1612. El P. Domènech, que resseguí els arxius de Catalunya a la recerca de notícies sobre els seus sants, va deixar l'obra *Flos sanctorum o Historia general de los santos y varones ilustres del Principado de Cataluña* (1602), que en molts aspectes continua essent vàlida, promovent amb aquesta obra la del també dominicà, P. Narcís Camos sobre els santuaris marians «Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña» (1657). Una i altra relació s'ajusta als fets continguts en la tradició popular sense cap notícia documental que els corrobori.

El procés de Cardona

Es publicat per Mn. Domènec Costa i Bafarrull en la seva obra «*Memoria de la ciudad de Solsona y su Iglesia*», escrita a finals del segle XVIII, conservada en original al Museu Diocesà de Solsona i editada per Editorial Balmes l'any 1959 (Suplement XXII dels apèndixs, pàgs. (752 a 772). Compareixen a declarar vint-i-un testimonis. Tots parlen en base a la tradició a excepció de dos, Joan Blanch i el sacerdot Felip Salomó. El primer declara tenir cent-deu anys; haver servit de mosso als abats de Solsona, Joan d'Aragó (1531-1581) i Pau Pla (1587-1580) durant més de vint anys; els acompanyava cada any a Portell, lloc on li havien dit que sant Ramon havia nascut del costat de la seva mare morta; i que havia vist D. Joan d'Aragó llegint un llibre sobre la història del sant. L'altre testimoni que aporta una notícia pròpia, Mn. Salomó, declara ser fill de Cardona, de setanta quatre anys i que, trobant-se a la rectoria de Copons, feia uns vint-i-dos anys, un burgès anomenat Vallbona li donà un llibret, que de tant vell estava fet malbé, escrit en català i a mà, en el que s'hi explicava la vida del sant. Feia cosa d'uns onze anys que va donar-lo a un frare

dominicà que passava pel monestir de Serrateix anant a la recerca d'escriptures antigues sobre els sants de Catalunya. Costa identificar aquest dominicà amb el P. Domènc, que cita l'autor anònim d'aquest llibre com «un autor breve», afegint que, havent mort el P. Domènc el convent de Girona, havia escrit al seu prior interessant-se per aquest llibret, contestant-li que malgrat haver-lo buscat amb tota diligència a la biblioteca i arxiu del convent no l'havia trobat.

El culte donat al sant i la seva canonització

L'il·lustre historiador citat, Mn. Domènc Costa i Bafarull (1749-1806), que és uns dels primers, si no el primer, que estudia amb una rigurosa crítica històrica la tradició sobre el nostre sant, escriu, en el lloc citat, que a conseqüència «de los maravillosos sucesos ocurridos en el año 1240 según la tradición y opinión común, cuando falleció san Ramón Nonat en la villa de Cardona ... dieron motivo a que por aclamación universal fuese venerado por santo, haciéndole fiestas y ofreciéndole presentallas, votos y dones», afegint que els bisbes d'Urgell, diòcesi a la que pertanyia aleshores la parròquia de Portell, no solament no s'oposaren a aquest culte, sinó que a més de consentir-lo l'aprovaren concedin llicència, tant ells com els pabordes del monestir de Solsona, senyors alodials i jurisdiccionals de Portell, per a recaptar almoines a favor del sant.

Aquesta notícia que ens dona Costa, el qual havia investigat a fons i exhaustivament l'arxiu episcopal de Solsona abans de la desaparició de molts dels seus fons en els desordres del segle passat, té un valor especial atenent la seva autoritat i l'honradesa en els seus treballs d'investigació. Aquestes circumstàncies li confereixen la màxima credibilitat. No afirmaria l'aprovació del culte al sant immediatament després d'ocorreguda la seva mort, per part del bisbes d'Urgell i dels pabordes i abats de Solsona, sense haver-ho comprovat en documents històrics de l'època, per bé que no els citi. Ell, que censura i no fa cap cas dels autors que no citen les fonts de les notícies que donen, havia de caure en un mateix defecte? Si no ho fa en aquesta circumstància és per no considerar-ho necessari en uns temps en els que a ningú no s'havia acudit la idea de dubtar sobre l'existència del sant.

Els decrets de la Santa Seu en ordre al culte i canonització del sant són posteriors al procés de Cardona. No fan res més que aprovar i ratificar el culte que des de temps immemorials el poble donava

al sant. Urbà VIII l'any 1626 concedeix el rés amb missa i ofici comú. Alexandre VII (1655-1667) fa el mateix a instància del cardenal Virgilio Ursino per l'església de Sant Eustàqui, essent inscrit al Martirologi Romà per aquest Papa, mentre la Sda. Congregació de Ritus concedia i aprovava les oracions pròpies per l'Orde de la Mercè. Climent IX manà que es resés per tota l'església amb ritu doble l'ofici del sant, el dia 10 de març de 1681.

El bisbat de Solsona va elegir-lo patró de la diòcesi en el sínode del 8 de gener de 1686, ratificant aquesta elecció en el sínode del 26 de març de 1695, aconseguint de la Sda. Congregació el rescripte pel que declara sant Ramon Nonat patró principal de la diòcesi de Solsona.

Què diuen del sant els historiadors moderns?

Les respostes són més o menys negatives segons el grau de credibilitat que donen a la tradició.

Les biografies del sant no apareixen fins a la segona meitat del segle XVI. Els dos llibrets de que parlen Joan Blanch i Mn. Salomó en el procés de Cardona, fan recular un segle el testimoni escrit sobre la tradició. No podent donar crèdit a la hipòtesi del P. Galceran en l'obra citada i el Mansi en «Anales de Baronio» segons la qual hauria estat el papa Lluna (1394-1417) qui va inscriure el Nonat entre el nombre dels sants, per dubtar-ne ells mateixos, tenim que les fonts escrites sobre la tradició s'entronquen, per ara, el segle XV. Els historiadors moderns, segurament per desconèixer el testimoni de Costa i Bafarull sobre l'aprovació per part dels bisbes d'Urgell i dels pabordes i abats de Solsona del culte donat al sant des de la seva mort, coincideixen unànimament en considerar les fonts sobre la vida del sant massa llunyanes per conferir-los un valor històric i sorgeix el dubte, que avui és projectat sobre la mateixa existència del sant.

Costa i Bafarull és precisament el primer que arriba, en la seva obra i al lloc citat, a una conclusió negativa quant a les dues circumstàncies personals del sant: el ser cardenal i emparentat amb la noble família dels Cardona, que ell en diu «especies modernas», sobre les que afirma no haver trobat cap referència documental a despit de la seva diligència en investigar exhaustivament tot el que li fou possible investigar.

Nega la seva dignitat cardenalícia per falta de credibilitat, llargament contrastada, en contradicció dels autors que l'afirmaven, en la manera d'expressar-se alguns, com el P. Domènech, dient «algunos

dicen que fué cardenal», i per equívoc, molt probable, de haver estat confós Ramon Nonat amb algun dels tres cardenals creats per Gregori IX, que fóren Ramon, Reinald i Robert, aquest darrer amb el títol de Sant Eustaqui de Roma, que és l'atribuït al sant, els quals, seguint el costum de l'època, escrivien llur nom amb la sola lletra inicial, una R.

No creu en el parentiu que li atribueixen amb els Cardona al·legant, demés del silenci que tant l'arxiu de Portell com el de la Col·legiata del castell de Cardona fan sobre aquesta circumstància, el fet d'haver tingut l'ofici de pastoret abans d'ingressar a l'Orde de la Mercè essent encara un jovencell, la qual cosa no lliga amb la noblesa d'una tan il·lustre família, i el de pertànyer, segurament a alguna família pobre de Portell per tal com en els cap-breus d'aquesta parròquia no s'hi registra ni el nom dels seus pares ni el de la seva família com a propietaris de béns immobles. Cal rellevar el paràgraf en el qual Costa introdueix la seva crítica sobre aquest punt, que és el següent: «Es igualmente inverosímil la ilustre cuna de que hacen descender el santo diciendo ser la de la Casa de Cardona y de Sarroy...». Veurem més endavant la importància que aquest cognom té en la identificació de la família del sant. Una altra raó que el mou a negar aquest parentiu és la de no aparèixer a Portell cap Folc, apel·latiu dels senyors del castell de Cardona.

Mn. Joan Serra Vilaró en *Los Señores de Portell, patria de San Ramón, descendientes de los vizcondes de Cardona* (Editorial Balmes, 1958), ha demostrat la inconsistència d'aquesta afirmació de Costa. La noble dama Amaltrud, germana de sant Eriball, bisbe d'Urgel i vescomte de Cardona, contragué matrimoni amb el senyor de Portell, Bofill de Sanç. Aquesta dama de la Casa dels Cardona era la senyora de Portell. La notícia no va més enllà. Amaltrud morí l'any 1090, més d'un segle abans del naixement del sant i no serà aquest, sinó altre, el camí per arribar a la vinculació de sang entre Ramon i els Cardona. Igualment no convenç Costa en la incongruència que veu entre aquest parentiu i el fet d'haver estat Ramon un pastoret en la seva adolescència. Podia haver estat fill d'un Cardona, no necessàriament del vescomte titular del castell, i pasturar el ramat de casa seva, la qual cosa no desdient al seu temps d'una ascendència nobiliària essent l'agricultura i a la Segarra l'única font de riquesa. Els arguments pels quals aquest il·lustre historiador nega el cardenat de Ramon són plenament convincents. Sant Ramon Nonat no fou cardenal.

Els benedictins de París publiquen l'any 1949 *Vies de saints* segons el calendari. Al volum VIII, que correspon al mes d'agost, des-

prés d'uns interrogants sobre l'origen de l'Orde de la Mercè que es fan els bolands comenten: «Una fabulosa caixa de ferro havia estat lliurada, al segle XVIII, contenint documents mirífics sobre totes aquestes qüestions. Malauradament eren falsos.» I, entrant en la biografia del nostre sant, escriuen: «els que posseïm sobre sant Ramon Nonat no són més dignes de crèdit» passant seguidament a descriure el relat que sobre la seva vida fa la tradició. La bibliografia que citen és extensa. No cal transcriure-la, puix cal suposar que el seu estudi no els va merèixer una conclusió més positiva.

En *Bibliotheca sanctorum. Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense* (Vol. IX, pgs. 12-16, Roma 1968), la biografia del Nonat, signada per Niccolò del Re, comença amb aquestes paraules: «les notícies relatives a la vida d'aquest famós taumaturg català han d'ésser rebudes amb una certa reserva, atenent la manca de documentació coetània i el valor escàs de les fonts històriques en que es fomenta qualsevol narració biogràfica sobre sant Ramon Nonat, havent estat escrites en una època molt posterior als temps en els que va viure i obrar i redactades exclusivament en interès de l'Orde Mercedària a la que el sant va pertànyer». Afegeix: «És cert, no obstant això, que Ramon va nàixer a Portell el 1200, havent estat extret del cos de la seva mare morta poc abans de donar-lo a la llum, pel qual motiu tingué el sobre-nom de Nonat». L'autor el fa cardenal, i citant l'obra de Serra i Vilaró *Los Señores de Portell*, diu: «no es tenen notícies sobre la seva família, que havia d'ésser noble i emparentada, com sembla, amb el vescomtes de Cardona». Segueix una llarga bibliografia, de la que cal dir el mateix que s'ha observat sobre la dels benedictins de París.

Els historiadors catalans adopten una mateixa posició negativa. Citem *El nou santoral litúrgic de Catalunya* per Angel Fàbrega, Miquel S. Gros i Alexandre Olivar (Editorial Balmes. 1973). El P. Olivar, monjo de Montserrat, en el comentari que fa a les notes biogràfiques sobre sant Ramon Nonat, amb expressions dubitatives escriu: «a totes aquestes dades manquen les fonts històriques antigues i fidedignes. Qui va ser sant Ramon Nonat, si és que va ser?» El jesuïta, P. Miquel Batllori en *Vuit segles de cultura catalana a Europa* (1958-59) adopta igualment una actitud negativa i Mn. Antoni Pladevall en la nota biogràfica dedicada al Nonat en *Gran Enciclopèdia Catalana* llença la hipòtesis de tractar-se d'un desdoblament de sant Ramon de Penyafor. El Nonat no hauria existit mai.

Valoració de la crítica negativa dels autors sobre sant Ramon Nonat

Les tradicions populars basades en un fet absurd es destrueixen a si mateixes. Més quan el fet que les ha provocades és històricament comprovat, la tasca de l'historiador queda reduïda a depurar-les dels elements amb els que la fantasia del poble les hagi pogut brodar en la successió dels medis-ambients viscuts per les generacions que les han anat trametent.

En el nostre cas tenim un fet històric sobrerament comprovat. L'existència del Nonat, dedicat amb una caritat heroica al rescat dels captius cristians. En morir, el poble el proclama sant i li dóna culte a l'ermita de Sant Nicolau de la parròquia de Portell en la que havia estat enterrat. Com anem a veure seguidament l'Orde de la Mercè, totjust als cinc anys de la seva mort, alça un convent al lloc d'aquesta ermita, i els bisbes de la Seu d'Urgell i les pabordes i abats de Solsona no solament no contradiuen el culte que el poble dóna al cos del sant sinó que implícitament l'aproven donant llicències per a recaptar almoines per a seva promoció i resplendor. Aquest és el fet històric del que en sorgeix la tradició. Els autors moderns ignoren aquest fet. Almenys no li han prestat l'atenció que exigeix una acurada crítica històrica. Embolcallat com està per elements prodigiosos continguts en la tradició i esdevinguts amb motiu del viàtic del sant al castell de Cardona i del trasllat del seu cos a l'ermita de San Nicolau de Portell, i havent-se demostrat que no havia estat cardenal, dubten de tot. Els benedictins de París, influits per les obscuritats que, segons ells, embolcallen els orígens de l'Orde de la Mercè, avui posades en clar pel mercedari Joan Devesa en *Obra Mercedaria. Fray Pedro Nolasch en documentos notariales de su época* (Números des del 1979 al 1983), projecten sobre el sant i la seva vida el dubte. Els italians de l'Institut Joan XXIII no rebutjen globalment el contingut de la tradició, és veritat, més prevenen al lector recomanant-li certes reserves en la seva acceptació. Els catalans adopten una actitud negativa davant de tantes prevencions arribant, alguns, a dubtar de la mateixa existència del sant i proposant una substitució del «mite popular» per un altre mite «racional» de conformitat amb el qual sant Ramon Nonat seria un desdoblament de sant Ramon de Penyafort.

No resulta fàcil el sostreure's de la tendència negativa que domina avui entre els historiadors de sant Ramon Nonat. No és gens agradable l'haver-los de retreure la inexistència d'una rigurosa crítica històrica en les seves conclusions. Més l'estudi de la documentació existent a l'Arxiu Capitular de Solsona que no dubten en relacionar

amb la família del sant i la devoció plurisecular i generalitzada que la seva persona ha devetllat en el poble, m'obliguen a elaborar aquest treball per a donar-la a conèixer, senyalant un nou camí per arribar al sant i projectar una nova llum que esclareixi la fosquedat que embolcalla la seva persona.

2. El fet històric de l'existència del sant

Costa no dubta de l'existència del sant. No podia dubtar-ne. Havia llegit l'original de la carta, conservada al seu temps en l'arxiu de Solsona, en la que sant Pere Nolasch demanava al paborde de la famosa canònica de Solsona, Grau Calvó, germà de sant Bernat Calbó, territori al terme de Portell, del que l'esmentada canònica en tenia el senyoriu jurisdiccional i alodial, per a poder-hi edificar un convent de la seva Orde. Aquesta carta, del 1245, va desaparèixer de l'arxiu a finals del govern del bisbe Fra. Josep de Mesquia (1746-1772) que se la va apropiat «sin duda», diu Costa, «para darla veneración pública en algún convento de su Orden como reliquia del Santo Patriarca, de cuya Orden era el dicho señor Mezquia». No transcriu el text d'aquesta carta, més ens dóna, abreuja, el de la resposta del paborde Calbó i del seu convent en l'obra citada, p.253, en parlar d'aquest insigne paborde de la canònica solsonina (1218-1254). Havent també desaparegut de l'arxiu l'original d'aquesta resposta transcrivim el text que ens dóna Costa que pel seu interès el presentem com el primer document probatori de l'existència i circumstàncies personals del sant. Després d'haver-nos donat la notícia de l'apropiació de la carta de sant Pere Nolasch per part del bisbe Mezquia, segueix dient:

Doc. 1.

Pero ha quedado la escritura por la que consta como el prepósito Geraldo y su convento concedieron a Fr. Pedro Nolasch, ministro de la orden de Redención de cautivos, y en su nombre a Fray Bertrando, que hacia las veces de Fr. Pedro Nolasch y de todos los frailes de dicha orden de Redención de cautivos, la iglesia de San Nicolas, que, dicen, está en términos del castillo de Mediano, con todo el territorio que necesitan; cuya iglesia y términos pertenencias y todos sus derechos a los referidos Fr. Pedro Nolasch, ministro, y a Fray Bertrando y a sus sucesores presentes y venideros, para que la tu-

viesen y poseyesen para siempre en paz, excepto la cura de almas y sepultura, que pertenecia al derecho de la iglesia y parroquia de Portell, salva empero y exceptuada la sepultura de los frailes, familiares y novicios del nuevo convento, imponiéndoles la obligación de pagar a dicho prepósito y a sus sucesores, en cada un año inexcusablemente y para siempre, dos libras de cera en el día de la Resurrección del Señor. Fué hecha la escritura en 6 de los idus de junio, año del Señor 1245, y la firmaron el prepósito Geraldo, el prior B. de Beliana, B. de Rata, Pedro de Miraval, camarero, Pedro de Conquis, B. de Pampa, sacrista, G. Geraldo, cilletero, Pedro de Conquis, G. de Canalda, y Berengario de Font, presbítero, que la escribió y signó en dichos día y año.

Aquesta resposta ens concreta el què Nolasch havia demanat al paborde Calbó: l'església de Sant Nicolau de la parròquia de Portell amb els terrenys necessaris per a construir-hi un convent, convertit avui en el grandios de sant Ramon a l'ombra del que hi va sorgir el poble d'aquest nom tocant a la Manresana del castell de Mitjà. Cal parlar esment a la data del document, que és del 8 de juny de 1245, ço és només cinc anys després de la mort del sant.

Per qué edificar un convent, amb el seu noviciat com es desprèn de la carta, al lloc en el que el Nonat havia estat enterrat, als cinc anys de la seva mort? L'única resposta vàlida a aquest interrogant la trobem en el fet d'haver-hi estat enterrat el sant i a la devoció popular que va proclamar la seva santedat totjust esdevinguda la seva mort.

El P. Devesa en parlar de les comandes fundades per S. Pere Nolasch demostra conèixer la carta que Costa ens ha tramès, citada per ell com doc. 22 en registrar la «Encomienda de San Nicolas de la Manresana (S. Ramon)» en *Obra Mercedaria* nom.153 reponent a l'interrogant amb aquestes paraules: «Parece claro que hay que atribuir al solícito Procurador de la Limosna de los Cautivos, Pedro Nolasch, la idea de plantar allí, en la entrada natural hacia las tierras de la Segarra, un enclave redentor para la colecta del trigo». Explicació que no convenç per ser insuficient. Atenent que el Nonat era enterrat a l'ermita de Sant Nicolau és molt més convincent que fou aquesta circumstància la que va motivar l'elecció d'aquest lloc per a edificar-hi un convent com acabem d'exposar, conegut als seus orígens amb el nom de «Priorat de Sant Nicolau».

La notícia que ens dóna la tradició sobre l'enterrament de sant Ramon en aquesta ermita és corroborada pel fet de que hi tingués un culte des dels temps dels pabordes de Solsona segons el testimoni de Costa.⁷ Aquesta prova adquireix una força verament extraordinària atenent que la devoció popular al sant no solament s'ha mantingut sempre d'una manera constant i continuada, sinó que ha experimentat un creixement fins arribar a fer-se multitudinària aplegant-se a Sant Ramon una gran gentada cada any el dia de la seva festa, 31 d'agost. Aquest aplec de devots que acut a venerar el cos del sant perdura ben viu encara avui. Cal situar-lo cronològicament almenys a finals del segle XV pel testimoni del mosso dels abats de Solsona, Joan Blanch, de cent dèu anys, que declara al procés de Cardona (1612) haver-los acompanyat cada any a Sant Ramon el dia de la seva festa durant una vintena d'anys.

Malauradament les despulles del sant desaparegueren en els desordres del 1936. Un dels exemplars del document formalitzat en esclatar la guerra amb motiu de l'amagatall de l'urna, totalment d'argent, que les contenia, fou depositat al convent mercedari de Barcelona i havent caigut a mans de funcionaris de la República en un dels escorcolls que s'hi feren, acudiren a Sant Ramon obligant sota greus amenaces al paleta que l'havia amagada a descobrir l'urna que s'emportaren amb el cos del sant, quedant-ne només la relíquia que avui s'hi venera.

3. La família de sant Ramon Nonat. Pares i germans

El subtítol d'aquest treball, relatiu a la família de sant Ramon, porta un interrogant. Li he posat per no fer dir a la documentació que seguirà més del que diu. El seu estudi m'introdueix en un terreny molt qüestionat i cal anar-hi amb peus de plom. A despit de tot estic ben convençut d'haver identificat la família del sant, el Nonat per haver nascut d'una mare morta, que neix en aquest treball, d'una història viva.

Són vuit documents que, amb el de la carta transcrita per Costa, ja exhibida, sumen nou. Tots són de l'Arxiu Capitular de Solsona menys un el IV, que és del de la Parròquia de Cardona.

Abans d'entrar en llur estudi vull prevenir els bons amics historiadors sobre dues qüestions que segurament ja s'hauran formulat. Primera: tractant-se de documents existents a un arxiu tan investigat per Costa, Serra Vilaró i altres, com és que ningú no es captingués

d'un fet tan interessant essent nomenys de nou document que passaren per les seves mans? Segona: si en cap d'aquests documents no hi figura el nom de Ramon, com és possible comptar-lo entre els fills d'Arnau de Cardona?

Responent a la primera qüestió em cal recordar als historiadors que en fer història anem sovint a les palpentes. Perqué és fosc. Si no ens podem moure a la llum del sol, ho hem de fer a la de la lluna i si fins i tot aquesta ens manca només podem refiar-nos de la de les estrelles. En aquest cas, quan es va de nit per manca de documents segurs o bé per la seva obscuritat o concisió, pot succeir que anant a la recerca d'alguna notícia ens passi per davant dels ulls sense captenir-nos-en, com qui passa de nit per damunt de l'objecte que està cercant sense advertir-ho, fins que algú per casualitat o per sort se'n dóna compte i mirant-lo detingudament veu que es tracta del que tots buscaven. No és això el que va passar a Ramon d'Abadal en investigar la casa comtal de Barcelona per a poder arribar a Guifré el Pilós?. Molts i acreditats historiadors, com ell mateix, havien llegit i estudiat una mateixa documentació. No fou fins que ell, replantejant-se el problema en descobrí la solució fixant-se en les poques paraules d'un inventari del 879, amb les que li fou possible refer la genealogia del Pilós, nét del comte de carcassona, Bel·ló, i en conseqüència casa originària dels comtes de Barcelona. Quelcom semblant m'ha passat a mi. Fou en topar amb uns germans als que el poble coneixia amb el renom de «sarraïns» i acudir-me lligar aquest mot amb el de Sarroy, l'apel·latiu donat a Sant Ramon Nonat. Recordem Costa negant la descendència del sant «de la casa de Cardona y Sarroy». Més avall serà estudiada la vinculació del mot Sarroy amb el de sarraí. Costa no dóna cap importància a aquests «sarraïns», reduint-se a donar les notícies que els lliguen amb el monestir de Solsona, mentre Mn. Serra en l'obra citada se'ls treu de sobre com feia amb alguna pedra que l'excavador li lliurava creient-la important sense tenir cap valor. Ni a Costa ni a Serra no va intrigar-los el motiu que podia haver mogut el poble a donar el renom de «sarraïns» a uns germans que tenien la categoria de cavallers. Mn. Serra escriu, ben equivocat: «Es lógica la suspicacia de que estos sarracenos no seria hijos de Arnaldo de Cardona, por quanto éste estaba casado con Ermesenda, hija de Bernardo de Claret».

A la segona qüestió he de respondre que és veritat que en cap dels documents que seguiran no s'hi registra el nom de Ramon entre els germans «sarraïns». He d'afegir, emprò, que només en dos d'aquets documents, pel seu contingut, hauria de constar entre els sig-

nants, que hi són tots, el pare i els seus fills. Per què, doncs, ell no? Senzillament, per la data dels dos documents, del 1200 el primer i del 1202 el segon, i atenent que Ramon va nèixer el 1200 em sembla que la crítica històrica més exigent no tindrà inconvenient en dispensar de la signatura aquest nadó. A qui no pot dispensar-se'n en el del 1202, com veurem, és a la seva mare, Ermessenda de Claret, que havia d'ésser la primera en fer-ho i no ho fa.

Anem a veure què diuen aquests documents, que presentaré per ordre cronològic.

El pares del sant

«Si ni sabem com es deia ni coneixem el nom dels seus pares...» És el que solen al·legar els crítics de sant Ramon. Jo, repeteixo, estic convençut d'haver trobat la resposta a aquesta incògnita. Són el cavailler de Arnau de Cardona i Ermessenda de Claret.

Doc. 2.

ACS. Cart.1 f 26 v. col.2

15 de abril 1167

Arnau de Cardona i la seva muller Ermessenda acaben les disputes que tenien, sobre el dot d'aquesta, amb Bernat de Claret el seu fill Berenguer, els seus pare i germà, respectivament.

Notum sit cunctis omnibus hominibus, presentibus atque futuris, quod Arnaldus de Cardona, et Bernardus de Claret, et filius eius Berengarius, et Ermessendis, uxor Arnaldi de Cardona, pariter invicem inter se, veniunt ad finem et concordiam de clamoribus, et querimoniis, quod inter se habebant. Et Bernardus de Claret et Berengarius, filius eius, donant Ermessendi, filie sue, et sorori sue et infantibus suis, et Arnaldo, viro suo, quantum habent, et habere debent in Comabela quacumque voceat adquisicione. Insuper predictus Bernardus, et Berengarius, filius eius, donant prescripte Ermessendi filie sue, et infantibus suis, et viro suo Arnallo. ^{La}. morabatinos bonos, et unum cavallum. Et propter hoc donum quod ego, Bernardus de Claret, et Berengarius, filius meus, facimus Ermessendi, filie mee, at infantibus suis, et Arnaldo viro suo ve-

niunt ad finem nobiscum, et nos cum illis, ex utraque parte sine engan, Arnaldus de Cardona et Ermessendis uxor sua. Et hoc est factum per laudamentum Petri Sancii, et Bernardi de Merola; et est factum in presencia Berengarii de Biosca, et Petri de Merlés, et Bertrandi de Merlés et Berengarii de Valfraosa, et multorum aliorum plurimorum hominum, qui hoc viderunt et audierunt.

Quod est factum. X^oVII^o. K. medii, anno Domini M^o.C^oLX^o.VII°.

Sig + num Bernardi de Claret. Sig. + num Berengarii, filius eius. Sig + num Arnalli de Cardona. Sig+ num Ermessendis, nos qui hanc cartam fecimus, et firmavimus, testibusque firmare iussimus. Sig + num Petri Sancii. Sig + num Bernardi de Merola. Sig + num Berengarii de Bioscha. Sig + num Petri de Merlés. Sig + num Berengarii de Vallefraosa. Sig + num Berengarii de Solaneles. Sig + num Bord Lamuner.

Arnaldus, sacerdos, qui hoc scripsit die et anno quo (s. manual) supra.

A sota d'aquest trasllat i escrit per una altra mà i amb posterioritat s'hi llegeix el següent:

«Donacio facta per Bernardum de Claret, et Berengarium, filius eis, Ermessendi filie sue, et filiis, et Arnaldo marito eius, de omnibus rebus et juribus que habebant in Comabella, vineasque in parrochia Sancti Felicis de Lagostera seu Sancte Segulie in villa Palacol».

Les disputes sorgides entre Bernat de Claret i Berenguer, pare i fill, d'una part, i Ermessenda, filla i germana, d'un altra, amb el seu marit Arnau de Cardona, sobre el dot d'Ermessenda s'acaben assignat-li tot el que el seu pare i germà tenien a Comabella i donant-li endemés cinquanta morabetins bons i un cavall. Cal advertir —i és molt interessant— que tot el que s'ha convingut donar té el caràcter d'un indivís. La donació es fa a Ermessenda, als seus fills i al seu marit, Arnau. Tot serà de tots.

Són amigables componedors Pere Sanç i Bernat de Merola. El primer era el senyor de Llobera, Portell i Comabella, emparentat amb els Cardona pel casament del seu besavi, Bofill de Sanç, amb la germana de vescomte, Amaltrud. Aquest representava la part dels Claret, mentre que Arnau era representat per Bernat de Merola, ca-

sat amb la pubilla dels Joval, Berenguera, filla d'Arnau de Joval, el gran amic d'Arnau de Cardona a qui havia elegit marmessor en el seu testament i curador de les sis filles que va deixar. Signen el conveni cinc senyors del país i amics d'uns i altres.

Claret és un poble de la Segarra que avui només té una quinzena d'habitants. Pertany a la parròquia d'Ardèvol i municipi d'Oliola. Està situat al partió d'aigües entre el Llobragos i el Sió.

Bernat de Claret, pare d'Ermessenda, era el senyor del castell d'aquest nom i un prestigios templer. En l'acte d'amigable composició, promogut pel rei, entre el templers i els hospitalers, l'any 1180, Bernat de Claret representà els primers, mentre Ramon de Clarmont era representant dels segons, assistint a l'acte el gran Mestre dels templers d'Espanya i de la Provença, Arnau de Torroja, de la família senyorial de Solsona. Bernat de Claret havia feta donació al paborde de Solsona, Gauspert, de la meitat del seu castell del seu terme i de l'església de S^a. M^a. de Claret (5-V-1139). El seu fill, Berenguer, l'any 1254 disputà aquesta donació al paborde Bernat, al·legant una llarguíssima prescripció i altres raons. En el conveni establert el Monestir renuncià a totes les demandes fetes al seu pare, Bernat, quedant-se l'església de Claret, quatre masos de Camajuncosa, terme de Llanera, i un cens de vint sous anyals que Berenguer havia de pagar cada any per Nadal.

Comabella, lloc colindant amb el terme de Portell i de la Manresana. Tenia una torre o castell, del que en trobo senyors, l'any 1079, Ramon Miró i domna Engèlsia que pelegrinen aquest any al Sant Sepulcre i atorguen el seu testament, repartint el seu patrimoni entre les seves tres filles i deixant Comabella a la tercera, Romagna. Puc afegir altres notícies sobre aquest lloc, posteriors al domini que en tingueren els fills d'Arnau de Cardona. Pere de Cervera cedeix per sis anys i pel preu de nou-cents sous «el castell i vila de Comabella» a Berenguer de Soler, d'Ivorra (20-XI-1272). Domna Berenguera, vidua de Guillem d'Ivorra, cavaller, novícia de Vallbona, no professa encara, ven al paborde de Solsona, Ponç de Vilaró, per cinquanta lliures, tot el feu de Comabella que tenia per ell i pel seu convent amb la condició d'assignar un canonge que celebri la seva missa cada dia per l'ànima del seu marit difunt, per la pròpia i la dels seus pares (2-III-1282). Veurem com alguns dels fills d'Arnau de Cardona fan donació del què tenen a Comabella al monastir de S^a. M^a. o canònica de Solsona.

ARNAU DE CARDONA. Cavaller, casat amb Ermessenda de Claret, pares de sant Ramon Nonat. En la genealogia dels Cardona elaborada

per Armand de Fluvià i publicada a la Gran Enciclopèdia Catalana (vol. IV, p.405), se'ns dona la seva família completa: casat amb Ermessenda de Claret i quatre fills, Pere, Berenguer, Guillem i Bernat. No sé quina ha estat la documentació estudiada per l'autor. El cert és que la què he investigat jo, de l'arxiu capitular de Solsona, em dona exactament el mateix resultat, a excepció del darrer fill, que és Bertran i no Bernat. Armand de Fluvià el fa fill natural del vescomte de Cardona, Guillem I, que morí el 1225 i havia tingut de la seva primera muller, Gueraua de Jorba, Ramon Folc IV, que es casarà amb la pubilla dels Torroja, Agnès, passant als Cardona el senyoriu de Solsona. Aquesta filiació natural d'Arnau de Cardona del vescomte Guillem I es fa patent en la documentació que seguirà.

Si als quatre fills d'Arnau de Cardona hi afegim Ramon, com tot em mou a fer-ho, la posició de Costa, tan contrari a un parentiu del Nonat amb els Cardona, queda completament desvirtuada. De part de pare sant Ramon era un Cardona, nét del vescomte Guillem I i nebot de Ramon Folc IV i Agnès de Torroja, que l'aculliran al seu castell de Cardona en morir-hi. La persona de sant Ramon Nonat comença a eixir de l'obscuritat i neix en la història.

Els «sarraïns»

Els fills d'Arnau de Cardona, a excepció de Berenguer, eren anomenats pel poble «els sarraïns». I ells no solament accepten aquest renom sinó que se l'aproprien signant Pere Sarraí, Bertran Sarraí, Guillem Sarraí, com ho veurem en la documentació que segueix.

No és aquest l'únic cas que trobo d'apropiació d'un renom lligat amb els moros. En la donació d'un cap d'aigües per al molí de la Ribera, situat al Cardener, que fan al monestir de Solsona els senyors Joval, s'hi llegeix: «Jo, Arnau Osten i els seus germans, Berenguer que s'anomena (*qui dicitur*) Almoravid....», i en les signatures del document, després del senyal d'Arnau Osten, segueix el de *Berengarius Almoravid* (13-V-1147).

Desconeixem les motivacions per les que en l'època de la que estem parlant els coneguts amb algun renom que recordés els moros se l'apropriaven. En el segon cas és molt verossimil que és tractés d'un cristià rescatat al Magrib, caigut a mans dels almoràvids. Aquest fet dauria tenir-se en honor, com un títol, com una medalla, que afalagava el redimit. Cal situar-nos en l'ambient bèl·lic de la reconquesta

dels segles XII i XIII. Quant el cas dels tres germans, fills d'Arnau de Cardona, no veiem tan clara una interpretació en el sentit d'haver estat alliberats de mans dels sarraïns. No podem descomptar, emprò, la possibilitat de tractar-se d'un interès per al rescat dels cristians que tenien captius, amb una dedicació que els meresqué aquest renom.

Cal dir que l'atribució d'aquest renom als fills d'Arnau de Cardona i l'apropiació que se'n fan no té res que veure amb el Nonat per aparèixer signant-se Petrus Sarracenus Guillelmus Sarracenus i Bertrandus Sarracenus en els documents 4, 5 i 6 datats, els dos primers l'any 1200, que és el del naixement del sant, i el tercer l'any 1202. És lògic, emprò, i molt natural que si Ramon va nèixer en aquesta família el poble li apliqués el mateix renom que els seus germans, Ramon Sarraí. En parlaré més avall.

Doc. 3.

23 novembre 1198.

Berenguer de Torre posa fi a las qüestions que tenia amb l'esglèsia de Solsona i els seus canonges en mans del paborde, Pere, oferint-se per a ingressar en la fraternitat del Monestir, al que aporta la meitat de l'honor que tenia a Comabella i li dóna, en morir, les seves armes i cavall. Promet que en endavant no farà cap més malifeta a cap honor de Santa Maria, onsevulla que sigui, ni els homes que viuen en la casa de Santa Maria, ni a la seva família, al contrari, els defensarà en el que pugui, a excepció dels homes de Solsona que no són de la família del Monestir.

Notum sit cunctis quod ego, Berengarius de Turre, venio adfinem et pacis concordiam cum ecclesia Celsonensi et canonicis eius in manu Petri, eiusdem loci prepositi, de omnibus clamoribus, et querimoniis, et contencionibus, quas faciebam de ecclesia predicta et canonicis eius; tali scilicet ratione quod offero meipsum domino Deo et ecclesie predictae, in vita et in morte, cum equo, et armis, vel cum ipsa bestia quam ad obitum meum habuero, et cum medietate illius honoris mei, quem habeo, et habere debeo, in Coma Bela, et in suis terminis. Iterum promitto Deo, et beate Marie, et eius canonicis, et convenio bono animo et spontanea, quod deinceps non faciam malum nec iniuriam aliquam in honore Sancte Marie ubicumque sit; nec in hominibus qui morantur in domo Sancte Marie, et in familia eius, sed manuteneam et deffendam omnem ho-

norem, quem Santa Maria iam dicta habet in omnibus locis, secundum meum posse, bona fide et sine aliquo malo ingenio, exceptis hominibus de villa Celsona qui non sunt de familia vestra. Sicut superius est dictum ego, predictus Berengarius de Turre, convenio, et promitto, quod aliquod malum in predicto honore Sancte Marie non faciam, nec aliquis mea voluntate nec consilio, nec assensu.

Actum est hoc. XVIII°. Kalendas decembris, anno Domini. M^o.C^o.XC^o; VIII».

Sig + num Berengarii de Turre, qui hoc laudo et firmo, testbusque firmare precipio. Sig + num Poncii de Pinel. Sig + num Berengarii de Currizzano. Sig + num Rotberti de Celsona. Sig + num Raimundi Ferran.

Berengarius de Villasicca, qui hoc scripsit, et hoc signum (s.manual) apposuit.

L'únic fill d'Arnau de Cardona que no era conegut amb el renom de «sarraí» era Berenguer, que es diu sempre «de Torre», per haver-se-li assignat probablement la torre o castell de Comabella.

Havien sorgit qüestions, que el document no especifica, entre Berenguer de Torre i el monestir de Solsona. Aquest posseïa el castell, vila i terme de Portell, que havia anat adquirint, per compra o donacions successives, des del 1190 al 1197, com també bona part del terme del castell veí del Llor. Aquestes possessions confinaven amb el terme del castell de Comabella. És molt probable que el litigi sorgís sobre els drets del Monestir en terrenys que li disputaven, primer, Berenguer de Torre i més tard, com veurem, tota la seva família. Berenguer acaba per reconciliar-se amb el Monestir adoptant l'actitud pròpia dels cavallers que s'integraven a la seva fraternitat o confraria, ço és, donant-s'hi en vida i mort amb el seu cavall i armes, prometent defensar-ne els seus béns i aportant-li meitat de l'honor que té a Comabella. Promet, endemés, que en endavant no farà cap malifeta als béns del Monestir onsevulla que siguin, ni als homes que viuen a la seva casa, ni a la seva família, sinó que els defensarà, a excepció dels homes de Solsona que no són de la seva família.

Per a la comprensió d'aquestes expressions cal dir que era anomenada «família de Monestir» el conjunt de tots els que hi vivien habitualment: canonges, servidors i també els seglars, homes i dones, que s'hi havien donat per a passar-hi els darrers anys de la seva vida, els quals solien ser cavallers i dames que li aportaven, «pro victu et

vestitu», per aliments i vestit, uns béns immobles. La fraternitat del Monestir per la que els que s'hi integraven eren anomenats «canonges» era molt estimada. Havien d'aportar-li uns béns. Els cavallers li deixaven cavall i armes en morir i es comprometien a defensar-lo. Alguns prestaven homenatge al paborde. A canvi rebien del Monestir una participació en el seus béns espirituals: oracions, sacrificis, i en morir eren inscrits al necrologi per a dedicar-los els sufragis convinguts en l'aniversari del seu òbit.

Mancant en el document l'acceptació, per part del Monestir, de l'oferta i promesa de Berenguer amb el compromís corresponent de fer-lo participar dels seus beneficis espirituals, tal com era el costum, no és de creure que l'oferta tingués efectivitat. Posseint Berenguer en indivís amb el seu pare i germans la meitat dels honors que tenia a Comabella que ofereix, per a tenir validesa la seva aportació havien de consentir-hi aquests, que no la signen. Seria per aquest motiu que el Monestir no va acceptar la seva proposta, almenys de moment, esperant la ratificació i consentiment dels altres co-propietaris dels béns que li oferia?

Doc.4.

Arxiu parròquial de Cardona

24 maig 1200

Sit notum cunctis quod ego, Gerallus de Cardona, trado meipsum domino Deo... Vinc encii Card one, in manu domini abbatis, Petri de Conil, et aliorum canonicorum; et promitto me visurum sub regula beati Augustini in omni vita mea iuxta possibilitatem meam. Et dono iam dicte ecclesie pro anima mea, et parentorum meorum, medietatem tocus decimi quod dominus de Pug Farner accipit in Arervo, at absolvo vobis omnen decimum de molendinis de Arervo quod inisuste tenebam sicut aparet in vestro intrumento, et redimatis eum si recuperare non potestis iure predicte ecclesie. Et dono vobis ac predicte ecclesie totam meam dominicaturam de Riera alaudiorum et vinearum, et quicquid ibi habeo et habere debeo aliquo modo. Hoc totum dono domino Deo et iam dicte ecclesie pro anima mea, et parentorum meorum nunc et in perpetuum cum egressiis suis et regressibus per me et per omnes successores meos. El de mèo iure in iure et potestate iam dicte ecclesie trado, ita,, quod nullus homo vel femina

predictam donacionem corrumpere valeat, set semper firmum et incorrupta permeneat. Set ut hoc valeat, ego Saurina, uxor de te Geraldo, absolvo te a vinculo matrimonii, et convenio me in perpetuum vivere caste. Ego autem predictus abbas, cum consensu et voluntate tocius capituli ecclesie noste, recipimus te, Gerallum, in canonicum, tam in temporalibus quam spiritualibus, ita tamen quod tu venias cum tuo lecto, et refeccione nostra, et vestimentis sufficientibus tibi ad unum annum.

Actum est hoc mense madii, .VIII. k. iunii, anno Domini. M.CC.

Sig + num Geralli de Cardona, qui hoc dono, et firmo, et testes firmare rogo. Sig + num Saurine, eius uxoris. Sig + num Gerralieu. Sig + nun Bernardi. Sig + num Petri, filiorum eius, qui hoc laudamus, et firmamus; et scribere ac firmare rogamus. Sig + num domini Guillelmi de Cardona, qui hoc laudo, et firmo. Sig + R. de Coenario. Sig + num Arnalli de Cardona, qui hoc laudamus, et firmamus. Sig + Petri de Villa nova Sig + num Bernadi de Alta ripa, testes. Sig + num Petri Sarraceni.

Guillelmus pbr. qui hoc scripsit, et hoc signum (s. manual) aposuit.

Seguint l'ordre cronològic ens troben amb aquest document de l'arxiu parroquial de Cardona, en el que Grau de Cardona s'ofereix a si mateix a l'abat del monestir de Sant Vicenç del castell de Cardona, aportant-li els béns que especifica, tal com es feia al monestir de Solsona, amb el consentiment de la seva muller, Saurina, la qual diu que l'absol del vincle matrimonial. Segueix l'acceptació de l'abat i convent rebent-lo com a canonge.

Aquest document no té altre interès en aquest treball que el d'aparèixer entre els signants el nostre Arnau de Cardona lloant la donació de Grau i dels béns que aporta al monestir de Sant Vicenç, figurant-hi també el seu fill, «Petrus Sarracenus», Pere Sarraí, que signa el darrer, després dels testimonis. Seria aquest Grau de Cardona un altre fill natural del vescomte Guillem I ?

Doc. 5.

28 maig 1200

Els cavallers Arnau de Cardona, Pere Sarraí, Berenguer de Torre, Bertrand i Guillem fan les paus amb l'església de Solsona sobre totes

les qüestions que s'havien tingut. Li donen la seguretat de que, ni per la guerra ni per les malifetes que els homes de Solsona es fessin, l'església de Solsona no serà perjudicada ni demandada, al contrari, tant el Monestir com els homes de la seva família, quedaran exemps i segurs, tant ells com les seves coses. Indiquen les condicions en les que, en cas de guerra, aquesta seguretat serà acomplerta. Per consell i amb la intervenció del vescomte de Cardona reben del Monestir, per aquest conveni, cent cinquanta sous, i són reintegrats a la seva fraternitat.

Ad tam presentium quam futurorum noticiam perveniat quod Arnallus de Cardona et Petrus Sarracenus, et Berengarius de Turre, et Bertrandus, atque Guillelmus, venerut ad finem et bonam pacis concordiam cum ecclesia Celsonensi, et canonicis eius, de omnibus malefactis, et clamoribus, et contentionibus quas predicti milites faciebant adversus ecclesiam predictam, et homines suos, usque in hunc presentem diem. Tali scilicet racione, quod Arnallus de Cardona, et Petrus Sarracenus, et fratres eius, per seipsos et homines suos et omnes quoadjutores eorum promittunt et assecurant, per bonam fidem et sine omni malo ingenio, quod per guerram, sive per malefacta que homines de Celsona fecerint eis, honori suo nec rebus eorum, de cetero Celsonensis ecclesia non teneatur in aliquo suo, nec agravetur, nec demandetur, sed omnes homines qui fuerint de familia predicte ecclesie, et vixerint de expensis eius, sint salvi et securi, ipsi et omnes res eorum, omni tempore. Similiter omnes homines qui extra villam de Celsona permanserint in omni honore beate Marie iam dicte salvi sint, et securi, ipsi et omnes res eorum ubicumque fuerint, longe vel prope, bona fide et sine omni enganno. Sed, si forte homines qui fuerint in honore iam dicte ecclesie extra villam exierint ad sonum, et fecerint malum, vel acceperint, utraque pars non teneatur; finito vero sono, homines qui ad sonum exierint, et omnes alii beate Marie salvi, et securi, in omni loco permaneant. Et pro hac diffinitione, sive compositione, receperunt de bonis predicte ecclesie, consilio Guillelmi vicecomitis de Cardona, centum quinquaginta solidos, et restituerunt, et reformaverunt se, pristine societati iam dicte ecclesie, in presentia Guillelmi vicecomitis de Cardona, et Guillelmi de Belvezer, et Bernardi de Fluviano, et Petri, Celsonensis prepositi, et Raimundi de Ficulis, et Arnaldi de Sanaugia, et Gui-

llelmi de Conchabela. Ego, Guillelmus, vicecomes Cardone, promito quod non permitam venire predictos milites contra hoc factum, et faciam observare, sicut superius scriptum est, ecclesie Celsonensi et canonicis eius semper, sine aliqua deceptione; pretera, si aliquod malum vestris hominibus in villa Celstone habitantibus dederimus, non teneamur, sed qui fuerint de familia vestra sint securi sicut superius scriptum est.

Actum est hoc. V^o K. iunii, anno Domini. M^o. CC^o.

Sig + num Arnaldi de Cardona. Sig + num Petri Sarra-ceni. Sig + num Berengarii de Turre. Sig + num Guillelmi Sarraceni. Sig + num Bertrandi Sarraceni, nos qui hoc laudamus et propriis manibus firmamus, testibusque firmare precepimus. Sig + num Guillelmi, vicecomitis de Cardona, qui hoc promito adimplere, sicut superius dictum est. Sig + num Petri de Villanova, baiulus salis. Sig + num Bechdur, baiuli domini Guillelmi de Cardona. Sig + num Bernardi de Altaripa. Sig + num Bernardi de Fluviano. Sig + num Guillelmi de Vineamala. Sig + num Geraldi de Chomabela, huius rei facti testes sunt.

Berengarius de Villasicca levita, qui hoc scripsit et hoc signum (s. man.) apposuit.

Les qüestions sorgides entre Berenguer de Torre i el monestir de Solsona de les que parla el doc. 3, del novembre del 1198, no van quedar pas resoltes amb l'oferta que feu d'ingressar a la seva fraternitat i la promesa de no fer-li cap més malifeta. Ja hem vist com el text del document es prestava a certes reserves per no constar-hi l'acceptació, usual per part del paborde.

Les qüestions següen, arribant a un tal grau de tensió que el mes de març del 1200 es fa necessària una intervenció eficaç del vescomte Guillem I, pare d'Arnau de Cardona, per a evitar una guerra oberta entre aquest, els seus fills i els homes que s'ajuntaren a ells d'una part, i el Monestir amb els homes de Solsona, d'una altra. El document ens dóna a conèixer les condicions establertes per a la pau. Arnau i els seus no faran cap mal ni al Monestir, ni a la seva família, ni als seus béns en el cas de guerra contra els homes de Solsona, advertint que si els homes del Monestir eixissin de la vila «ad sonum», o sia al so dels corns de guerra, no responen del qué els pugui passar. Acabat empró el so, «finito sono», quedaran exemps de qualsevol mal onsevulla que es trobin.

Per aquest conveni i solució del conflicte el Monestir, aconsellat pel vescomte, lliura a Arnau i als seus fills cent cinquanta sous i els reingressa a la seva fraternitat en presència del mateix vescomte, del paborde i d'altres personalitats, que es citen. Aquest reingrés a la fraternitat del Monestir deuria comportar l'homenatge prestat al paborde Pere, per tal com Pere Sarraí en el seu testament li diu «el meu senyor», com veurem seguidament. El vescomte Guillem promet que no permetrà als «predits cavallers» l'incompliment del que han promés.

Són interessants les signatures per donar-nos els noms dels fills d'Arnau. Després d'Arnau de Cardona signen Pere Sarraí, Berenguer de Torre, Guillem Sarraí i Bertran Sarraí. No és d'estranyar, repetim, que no hi figuri Ramon, havent nascut l'any d'aquest document, formalitzat pel notari del Monestir, Berenguer de Vilaseca.

Doc. 6.

15 febrer 1202

Testament de Pere Sarraí. Deixa a Santa Maria de Solsona els seus honors de Sant Pere de Cos, terme d'Ardèvol, i de Comabella. Llegat a l'església de sant Vicenç del castell de Cardona, a la de sant Miquel de la mateixa vila, a S^a. M^a. de Torre i altres. Signen el document el testador, el seu pare, Arnau de Cardona, conjuntament, amb els seus tres germans.

In dei eterni et Salvatoris nostri Iesu Christi. Ego, Petrus Sarracenus, iacens in egritudine, in mea plena loquela, facio meum testamentum, in quo eligo manumissores mei, videlicet: pater meus Arnaldus de Cardona, et dominus meus Guillelmus, vicecomitis Cardone, et P. Dei gratia prepositus Celsonensis ecclesie, et Raimundus de Ioval, et Petrus de Vilanova, quos caritative rogo, et mando, ut habeant licentiam et plenam potestatem de omnes res meas, mobiles et immobiles distribuendi, sicut invenerint scriptum in hac pagina. In primis relinquo corpus meum et animam Dno. Deo, et ecclesie Sancte Marie Celstone in vita et in morte (cum honore, cancel.lat). Et reliquo ecclesie predicte cum consilio et voluntate pa tris mei, ipsa honore quem habeo in termino de Ardeval, scilicet ad Sancti Petri de Chos, francha et libera, sicut melius ibi habemus, et habere debemus, et genus de Ioval tenuerint, et habuerint. Et similiter relinquo ecclesie dicte omnem honorem integriter, quem habeo in chastro de Comabela, et in ter-

minis suis, sicut melius mihi advenit pro avio... meum de Claret, francham et liberam. Predicta omnia relinquo ecclesie predicte, et successoribus suis, omni tempore ad suas voluntates faciendas. Et relinquo, cum consilio et voluntate patris mei, ad ecclesia sancti Vicentii... unum ferregenale, quod habemus super Permanlar (?), quod ego emi, sicut in meas cartulas sonat; tali modo... ecclesie predicte redimat predictum ferregenale, et pretera per istum donum areat unam lampada coram omnibus altaribus in ipsam perxiam coram choro, per remedium anime mee. Predictum olivare generalem relinquo ecclesie predicte cum holivariis que ibi sunt, vel inantea erunt, et cum terris, et exiis et rregressiis, et afrontationibus... modo ut, quando Arnallus de Cardona, vel illis cui illi dubitaverit persolverint.. ecclesie dicte sancti Vincentii. XX.V. solidos, habeant in ferregenalem predicto .II. solidos de censo per omnes annos ad festa... Et insuper relinquo ecclesie predicte sancti Vincentii, scilicet, ad S. camarer, .XVII. mozabe tinos ... Relinquo ecclesie sancti Michael Cardone, et ad beate Marie.V. solidos ad lumen eiusdem... XII denarios; ad Sancta Marie de Turre, ad lumen, .XII, denarius; ad Sancta Trinitatem, .XII denarios, ad lumen... .. Et istos lexivos et devitos, et hoc testamentum sunt scriptos in presentia manumissores mei. ... venderint meum chavallo, et relinquo eum in potestate domini mei prepositi Celsonensi, et aliorumque, fratrem meum, et de., et de Bernardo de Ioval.. illis vendant eum, et persolvant meos debitos hic scriptos; et, si superaverit aliquid de precio cavallo, sit de domo Celsone, et si minuerit quod non possent persolvere de precio cavalli, istos debitos scriptos, et lexias, rogo preposito, meo domino, et alios meis fratribus Celsone, pro amore Dei, ut succurant eis. Ad B. fratrem sancti Michael, .XII, denarios; et .XII. denarios per testamentum. Signum qui hoc firmo, et laudo, et convenio, et faciant adimplere sicut hic scripum est.

Actum est hoc. XV. kal marcii, anno Domini .M.CC.II.

Sig + num Petri Sarraceni, qui hoc testamentum firmo, et laudo. Sig + num A. de Cardona, patris mei, qui hoc firmo. Nos ambobus, qui hoc firmamus, et ad manumissores firmari rogamus. Sig + num Dni. Guillelmi, vicecomitis Cardonensis, Sig + num Bernardi de Ioval. Sig + num P. de Vilanova. Sig + num G. Sarraceni. Sig + num Berengarii. Sig + num Bertrandi, fratres eius.

Bernardus, sacer, qui hoc scrpsit (s. manual).

Hec sunt debita de P. Sarraceni. Inprimis, ad Ferrer Rog, .LXX. solidos; ad S. de Garrigosa .XXX.II.; ad G. de Moncatallo, .XX. solidos; ad R. de Sorisa, .X. solidos; ad R. Barrau, .XX. solidos;... ad G. de Ierona, .VII. solidos; ad B. de Kastrofolit, .VI. solidos; ad Canador, .V. solidos; ... de R. de Hospital, .XII. denarios; et debeo Berengario de Acuta. CC. solidos de precium cavalli.

Aquest document té un interès especial per donar-nos una coordenada molt interessant en la investigació sobre la persona del Nonat. La mort de la seva mare. Es tracta del testament del més gran dels fills d'Arnau de Cardona, Pere Sarraí, del que cal rellevar-ne el següent.

Els marmessors. Són: el seu pare, Arnau de Cardona, el vescomte de Cardona Guillem, a qui diu «el meu senyor», el paborde de Solsona i Ramon de Joval.

Vol ser enterrat a l'església de Santa Maria de Solsona a la que llega, per consell i voluntat del seu pare, l'honor que té a Sant Pere de Cos, terme d'Ardèvol, i tot l'honor que té al castell de Comabella i al seu terme «tal com li pervé del seu avi de Claret». Un altre llegat, que manifesta el seu parentiu amb els de Cardona i que atorga per consell i voluntat del seu pare, el fa a l'església de Sant Vicenç de Cardona, que és la del seu castell, i consisteix en un ferragenal que havia comprat, per a fer cremar una llàntia davant de tots els altars, posada a la barana del cor. Aquesta barana, de ferro forjat, encara es conserva. Treta del seu lloc fou posada al balcó del Patronat de Cardona.

Al paborde de Solsona li diu també «el meu senyor» i als canonges del Monestir «els meus germans», indicant amb aquestes paraules que estava integrat a la fraternitat del Monestir i que, com ja s'ha observat, havia prestat homenatge al seu paborde, com era el costum entre els cavallers deixant-li en morir el seu cavall i armes.

Entre els llegats se n'hi registra un, de dotze diners, que fa a Santa Maria de Torre, l'església del castell de Comabella.

Tenen una importància molt gran les signatures. Després de la del testador segueix la del seu pare, afegint *nos ambobus qui hoc firmamus*, ço és, nosaltres, tots dos que ho signem i manem signar-ho als marmessors. Després de la signatura dels quals segueix la dels tres germans G(uillem) Sarraí, Berenguer i Bertran, «germans seus».

En la data del seu testament la mare de Pere Sarraí ja era morta. Te-

nint Pere Sarraí els béns que llega a Santa Maria de Solsona en indivís amb els seus pare i germans s'explica molt bé que aquests signessin el seu testament. Eren co-propietaris d'aquests béns i per la validesa del llegat havien de consentir-hi. Pere recorda en instituir aquest llegat que el que dóna li ha pervingut del seu avi de Claret, Bernat, pare de la seva mare Ermessenda a la que li ho havia donat en dot conjuntament amb els seus fills i el seu marit. Essent ella la primera destinatària dels béns que tota la família tenia a Comabella, era ella la primera obligada a signar també el testament de Pere i no ho fa. Ja era morta. La data del testament és del 15 de febrer de 1202. Tots els autors estan conformes amb la tradició sobre el naixement de sant Ramon l'any 1200. La mort de la seva mare en néixer ell adquireix una forta credibilitat amb aquest testament.

El testament fou redactat a Portell. El notari que el rubrica és un tal *Bernardus, sacer*, Bernat, sacerdot. Ara bé, examinada la documentació de l'arxiu de S^a. M^a. de Solsona, integrat en l'actual arxiu capitular, que va des del 1180 al 1212 no apareix cap més document autoritzat per «Barnat, sacerdot», a excepció d'un altre de Portell, autoritzant la venda d'un predi del terme d'aquest lloc al Monestir de Solsona. (12-XI-1191). Examinant el caràcter de la lletra dels dos pergamins no és la mateixa i no és d'extranyar puix mentre el segon document és un original, amb bona lletra, el testament de Pere és un trasllat del segle XIII, en el que el copista, havent-li passat per alt la rúbrica que acompanyava la signatura del vescomte Guillem en l'original, va suplir-la posant una petita F en l'espai que quedava entre la signatura el vescomte i la del tercer marmessor, Bernat de Joval. Demés d'aquest hi havia a Portell un altre notari, que autoritza amb el nom de Guillem, levita, el document que seguirà, núm.7, i un altre, del 1211 sobre una pignoració que fa Beatriu de Portell, que no és d'interès en aquest treball. Pere Sarraí va sobreviure després del seu testament i el veurem fent una pignoració en el següent document, resultant que tant el testament com aquesta pignoració són autoritzats per un notari de Portell, mentre que tots els altres que presentem ho són per un notari del Monestir, com Berenguer de Vilaseca, canonge de la seva comunitat. És lògic el suposar que Pere vivia a Portell amb el seu pare, tant abans com després de la mort de la seva mare Ermessenda. Ho confirma el fet d'actuar tots dos conjuntament en la redacció del testament. En el llegat del ferragenal que institueix per a l'església de San Vicenç del castell de Cardona s'hi llegeix *quem habemus super (Peramola?) quod ego emi*, que tenim sobre (Peramola?) que jo (el testador, Pere) vaig comprar. I ja hem anotat que en les

signatures, després de la de Pere i de la d'Arnau del seu pare, s'hi llegeix «nosaltres dos, que ho signem i manem als marmessores que ho signin». Mentre la redacció del text és correcta en els document formalitzats a Solsona pel notari del Monestir, no pot dir-se el mateix dels formalitzats a Portell. Queda clar que Arnau de Cardona convivía amb el seu fill gran a Portell i ambdòs amb la muller i mare, respectivament, Ermessenda, mentre vivia.

De Pere Sarraí en tenim les següents notícies, demés de les que han estat escrites.

És un dels testimonis que signen el conveni establert entre els germans Arnau i Bernat de Joval amb el paborde del Monestir de Solsona, fent les paus sobre qüestions que es tenien (1-VI-1196).

Signa, el darrer entre divuit cavallers testimonis, la concòrdia establerta entre Hug de Torroja, Arnau i Eliards, senyors de Solsona amb el paborde del Monestir, Pere sobre les penyores amb les que Ramon de Torroja i els seus fills havien obligat la part que tenien sobre el forn de la vila (29-IV-1197).

Doc. 7.

26 octubre 1202

Notum sit cunctis: quod ego, PETRUS SARRACENUS, per me, et per meos, in pignore vobis, RAIMUNDO LAURENTIO, et A. de MONTEFALCONI, et querentibus, pro bono vestro, et cui dare, vel relinquere, volueritis, aut in pignori pro vestro, totum quantum ego habeo, et habere debeo, et spero habere infra terminos castri de CUMBA BELLA, et sicut melius habeo et habere debeo, et sicut melius teneo, cum afrontacionibus, et pertinenciis, et cum ingressibus et exitibus suis, scilicet: censum, et usaticum, et servitium, et adimplamentum, et decimum, et dominicum, et quicquid ullo modo ibi accipio, et accipere ibi debeo, et omnia que ad usum hominis pertinent, et pertinere debet, et hominem honorare potest; et de meo iure et dominatione omnia hec modo abstrahe, et cum hoc presenti scripto in vestro posse mitto de hac die inantea, usque ad festum sancti Michaelis septembris primum veniens, per CL. solidos barchinonenses, pro quibus habui, et recepi, tantum de vestro quod bene mee voluntati paccatus fui et, si in capite termini non redimeo dictum pignus, quod tantum teneatis, illud, vos, et vestri, et possideatis, et fructificetis, et accipiat omnia que inde exierint, in bona pace, et sine aliquo

retentu, quousque ego, vel mei, persolvamis vobis, et vestris, supra scriptos denarios, de festo in festum sancti Michealis septembris; et si hec moneta fuerit abatuta, vel mutata, conventio persolvere, vobis, vel vestris,...

Et ego, R. de GRADA; et ego, A. de NA GAZOLA, de S. GUILLELMIO, sumus fiducie vobis receptoribus, et vestris, de toto suprascripto pignore, unusquisque per totum, et faciemus vobis, et vestris, tenere, et habere, in bona pace, et sine vestro, vestrorumque enganno... Et ego, PETRUS SARRACENUS, et mei, fuimus vobis, et vestris, guarentes contra cunctos homines et feminas, sine vestro, vestrorumque enganno....

Actum est hoc .VII. kal. novembris, anno Dni. M.CC.II.

Sig-num P. SARRACENI

Sig-num R. DE GRADA

Sig-num A. de NA GAZOLA: Nos que hoc fecimus scribere et firmavimus tetesque firmare rogavimus.

Sig-num SALVET

Sig-num PONCII MERCER

Sig-num P. OROMIR

GUILLELMUS, levita, qui hoc scripsit die et anno quo supra (senyal man)

Com ja ha estat dit Pere Sarraí no va morir després d'haver atorgat el seu testament del 1202, mes de febrer. El 20 d'octubre d'aquest mateix any penyora «per ell i pels seus» a Ramon Llorenç i A. de Montfalcó, tot el que té al terme del castell de Comabella fins del dia de sant Miquel del setembre vinent i pel preu de cent cinquanta sous barcelonesos, dels que n'acusa rebut.

Al necrològi de S^a. M^a. de Solsona consta la mort de Pere Sarraí, «germà nostre i canonge» el dia 25 de març, sense precisar-ne l'any. No apareixent ni muller ni fills en el seu testament cal suposar que morí solter.

Doc. 8.

7 març 1204

Sança de Llobera, per consell i amb la voluntat del seu marit, Bernat d'Anglesola i dels seus germans lloa i concedeix a l'església de Santa Maria de Solsona l'honor que Pere Sarraí li havia donat al castell de Comabella, cedint-li tot el que ella hi pogués tenir. Rep del Monestir setanta sous.

Notum sit cunctis quod ego, Dna. Sancia de Lobera, consilio et voluntate Bernardi de Anglerola, mariti mei, et fratrum meorum Raimundi, videlicet, de Ribellis, atque Gombaldi, per me et per omnes meos bono animo ac spontanea voluntate laudo et concedo domino Deo et ecclesie Sancte Marie de Celsona, et canonicis presentibus et futuris, totum ipsum honorem quem Petrus Sarracenus dedit predicte ecclesie in castro de Comabela et in suis terminis, franchum et liberum, et sine omni servitute, sicut superius dictum est. Ego, predicta Sancia, laudo predicte ecclesie totum iam dictum honorem, et si forte aliquid ius sive dominium in predicte honore habeo, vel habere debeo, totum concedo predicte ecclesie, atque in presenti plenissime dono atque diffinio ita, quod de cetero neque ego nec aliquis ratione mea, sive ratione mei generis, in iam dicto honore aliquid petere possit quocumque modo, set, sicut superius dictum est, habeat et teneat iam dicta ecclesia et canonici predictum honorem tempore perpetuo franchum et legitimum ad proprium alaudium ut melius dici et intelligi potest ad opus et utilitatem Celsonensis ecclesie et canonicorum eius; et ad faciendam omnem eorum voluntatem, promito in fide et legalitate ma quod contra predictan donationem sive diffinicionem aliquo modo non veniam, set volo quod semper sit firma et stabilis atque irrevocabilis. Hanc autem diffinicionem facio ego, predicta Sancia, ob remedium anime mee et parentum meorum. Et accepi de bonis predicte ecclesie .LXX. sols. bone monete barchinonensis, de quibus ad meam voluntatem bene paccata fui.

Hactum est hoc nonis marcii, anno Domini .M^o.CC^o.III°.

Sig+num Sancie de Lobera. Sig+num Bernardi de Anglerola, mariti eius. Sig+num Raimundi de Ribellis. Sig+num Gombaldi de Ribellis, nos qui hoc laudamus et propriis manibus firmamus, testibusque firmare precipimus. Sig+num Arnaldi de Altaripa. Sig+num Berengarii de Luzano. Sig+num Bertrandi de Viver. Sig+num Berengarii de Castluz. Isti sunt testes.

Berengarius de Villa sicca, qui hos scripsit cum litteris in V^a linea, et hoc signum (s. manual) apposuit.

Aquest document no aporta cap novetat a l'estudi sobre sant Ramon que estic fent. Es tracta dels drets senyorials que domna Sança de Llobera tenia sobre l'honor de Comabella llegat per Pere Sarraí a

S^a. M^a. de Solsona, cobrant del Monestir, per la lloació d'aquest tras-pàs de béns, setanta sous.

Doc. 9.

14 març 1210

Bertran Sarraí dóna, lloa i defineix a Santa Maria de Solsona i als seus canonges, per remei de la seva ànima i dels seus pares, l'honor que li reclamava al castell de Comabella i al seu terme, per raó de la seva mare o per qualsevol altre, i també l'honor de Sant Pere de Cos del terme d'Ardèvol. Promet que en endavant no farà cap més mal a la predita església, ni a les seves coses, honors i homes, al contrari, els estimarà i salvaguardarà. Rep del Monestir, per aquest do, vuitanta cinc sous.

Notum sit cunctis quod ego, Bertrandus Sarracenus, per me et per omnes meos dono, laudo, atque concedo, ob remedium anime mee, et omnium parentorum meorum, Domino Deo et ecclesie Sancte Marie Celsone, et omnibus eiusdem loci canonicis, tam presentibus quam futuris, totum illum honorem quem ego a iam dicta ecclesia petebam in castro de Comabela, et in eius terminis, ratione matris mee sive ulla alia ratione. Adhuc etiam laudo et concedo predictae ecclesie totum illum honorem Sancti Petri de Chos, qui est in termino de Ardeval. Sicut superius dictum est predictum honorem de Comabela, et de Sancto Petro de Cos predictae ecclesie de Celsone et suis canonicis laudo, et diffinio, ac penitus tremito si aliquod jus ibi habebam ita, quod nec ego nec aliquis mei generis, ratione mei, in iam dicto honore aliquid petere ossim vel possint, set semper iam dicta ecclesia predictum honorem franchum et liberum et sine omni servitute habeat et possideat in pace, et sine ullo contradicto ad omnes voluntates predictae ecclesie in perpetuum faciendas sine ullo retentu quod in predicto honore mihi vel meis non facio. Et convenio ego iam dictus Bertrandus, in fide et legalitate mea, et dico in verbo veritatis, quod de cetero predictae ecclesie, aut rebus, vel hominibus suis aliquod malum vel gravamen, sive injuriam, non faciam, set in omnibus locis diligam et manuteneam homines, et res, atque honorem predictae ecclesie, pro posse meo, per bonam fidem, sine omni enganno, ut melius possit dici, vel intelligi, ad profectum, et utilitatem, iam dicte ecclesie et cononicorum eius. Et recipio de bonis predictae ecclesie, pro hac

donacione et diffinitione .LXX a. V. e. solidos bone et curribilis monete, de quibus omnibus sum bene paccatus, renunciens omni exceptioni non numerate pecunie. Ego vero, Bernardus, Celsone prepositus, cum ceteris eiusdem ecclesie canonicis, diffinimus tibi, Bertrando Sarraceno, omnem malum, sive gravamen, quod nobis vel ecclesie nostre usque ad presentem diem habuisses factum, pro isto honore.

Quod est actum .II°. idus marcii, anno Domini .M^o.CC^o. X^o.

Sig + num Bertrandi Sarraceni, qui hoc laudo, et firmo, testibus que firmare precipio. Sig + num Petri, capellani de Lanera. Sig + num Arnaldi Pelicer. Sig + num Guillelmi de Malosanguine. Sig + num Arnaldi de Olzina. Hujus facti testes sunt.

Bernardus de Pampino, qui hos scripsit, et hoc signum (s. manual) apposuit.

El darrer document existent a l'arxiu capitular de Solsona relatiu a la que estic convençut de tractar-se de la família de sant Ramon Nonat és aquest, del seu germà Bertran, que fa les paus amb el monestir de Solsona en les qüestions que li havia mogut sobre dos honors: el del terme del castell de Comabella que li reclamava «per raó de la seva mare», i el de Sant Pere de Cos, terme d'Ardèvol sobre el que no n'al·lega cap títol de possessió i que hem vist haver estat llegat pel germà de Bertran, Pere, a S^a. M^a. de Solsona en el seu testament. El paborde del Monestir acaba el litigi donant a Bertran setanta-cinc sous i perdonant-li, amb tot el convent, els perjudicis que li ha causat amb la seva actitud.

Ramon Sarroy

El cognom de sant Ramon Nonat ha estat un trenca-caps per als historiadors. Hem vist el P. Vargas, que escriu des de Palerm (1676), atribuint-li l'apel·latiu de Surrans. El P. Colombo adverteix que es tracta d'una confusió amb un definidor general de l'Orde, anomenat Fra Ramon Surrans, que apareix al capítol de la província de València al volts de 1300, afegint que fou el P. Joan Antillon qui va escriure a Vargas des de Roma dient-li qui ell creia que aquest Ramon Surrans era el sant. No manca qui li diu Segers. Mn. Serra i Vilaró proposa el de Sarroc, derivat de Ramon Sa Roca, senyor de Pinell. Perduts en l'obscuritat de tanta confusió és significatiu que el cog-

nom que més ha prevalgut en la tradició hagi estat el de Sarroy. Recordem Costa rebutjant l'afirmació dels qui feien procedir el sant de la «Casa de Cardona y de Sarroy».

De conformitat amb la documentació exhibida en aquest treball sant Ramon hauria d'ésser el darrer fill del cavaller Arnau de Cardona. En conseqüència havia d'ésser un Raymundus Arnaldi, Ramon Arnau, ço és, fill de Arnau. Més, essent anomenats els seus germans pel poble «els sarraïns», renom que s'apropriaren: Petrus Sarracenus, Guillelmus Sarracenus, Bertrandus Sarracenus, el sant també deuria ser anomenat Raymundus Sarracenus, Ramon Sarraí, del que se'n derivaria Sarroí, escrit amb una y final.

Per tal de verificar aquesta derivació he consultat l'eminent filòleg, Dr. Joan Corominas, el qual em contesta amb aquestes paraules: «Perquè un nom Sarroy pugui venir de sarraí caldria que primer s'hagués canviat en sarroí, i això ja no té una justificació possible», subratllant aquesta darrera paraula.

D'acord, doncs, amb les lleis filològiques no és possible la predita derivació, més queden dues possibilitats. Primera, un error de transcripció escrivint o en comptes de a, i segona, que en el parlar del poble i a través de dos o tres segles la fonètica convertís sarraí en sarroí, escrit amb una y final com s'esdevé sovint sobretot en tants i tants pobles pirinencs: Llesuy, Bérnuy, Selluy, Berestuy, etc.

Si és veritat que aquesta meva suposició va induir-me a vincular els «sarraïns», fills d'Arnau de Cardona, amb l'apel·latiu Sarroy que la tradició atribueix al sant, no és exclusivament per aquesta raó que el faig germà dels «Sarraiïns», sinó per les coordenades existents entre la documentació i les circumstàncies personals que la tradició atribueix al sant. Entre aquestes coordenades, atenent el que acabo de dir, no veig cap inconvenient en comptar-hi també la del cognom Sarroy per Sarraí, Ramon Sarraí, renom que li donava el poble com als seus germans.

Conclusió

L'estudi de la documentació que presento en aquest treball d'investigació sobre la persona de sant Ramon Nonat ens dóna una certesa de la seva existència històrica i suggereix al mateix temps una tan fonamentada credibilitat sobre la seva família que el dubte s'esvaeix considerablement.

La carta que el paborde del monestir de Santa Maria de Solsona,

Grau Calbó amb tot el convent, cedeix a Sant Pere Nolasc l'ermita de Sant Nicolau de la parròquia de Portell i els terrenys necessaris per a la construcció d'un convent mercedari amb el seu noviciat data del 1245. Fent només cinc anys que s'havia esdevingut la mort del Nonat i havent estat enterrat el seu cos en aquesta ermita, es fa evident que el motiu que decidí a Nolasc en l'elecció d'aquest lloc per edificar-hi un convent fou el de custodiar el cos del sant que el poble ja havia començat a venerar. Aquest culte públic, mai no interromput, és consentit i aprovat implícitament pels bisbes d'Urgell i els paborbes de Solsona que donen llicència per a recaptar almòines per a promoure aquest culte. L'existència històrica del sant queda fora de dubtes. Aquest és el fet bàsic de la tradició sobre la vida del sant. La crítica històrica pot llevar-ne els elements amb els que la fantasia popular l'hagi pogut enriquir en el transcurs dels temps com poden ser-ho el viàtic miraculós del sant al castell de Cardona en el que va morir i el trasllat del seu cos sobre una mula cega fins l'ermita de Sant Nicolau de Portell. També pot llevar-li, com ja va demostrar-ho Costa i Barafull, la seva promoció a la porpra cardenalícia, que l'Orde de la Mercè a la que pertanyia, li va atribuir. Més la negació d'aquests elements no comporta la de la seva persona com han arribat a fer-ho alguns dels historiadors moderns.

Quant a la seva família, la documentació estudiada proporciona tantes i tant precises coordenades coincidents amb els trets principals que la tradició atribueix al sant que fan difícil el dubte sobre la seva identificació. És veritat que el fet de no registrar-s'hi el nom de Ramon entre els fills d'Arnau de Cardona m'obliga a integrar-lo en la seva família amb un interrogant, més també ho és que l'únic document, com és el del testament de Pere Sarraí, el fill gran d'Arnau de Cardona, en el que hauria tingut de signar amb tots els seus fills, queda excusat de fer-ho per no haver acomplert encara els dos anys.

Aquestes coordenades són les següents:

1. Ramon neix a Portell, segons la tradició. El testament de Pere Sarraí, el fill gran, és atorgat a Portell i el text d'aquest document dona a conèixer, sense cap mena de dubte, que el testador convivia amb el seu pare en aquest lloc.

2. El sant fou extret del cos de la seva mare morta per una operació cessàrea. D'aquí el renom de Nonat. El testament de Pere és otorgat l'any 1202. Entre altres, fa un llegat a Santa Maria de Solsona de tot el que té a Comabella, que declara haver-ho rebut del seu avi

de Claret, (doc.6). Aquest avi de Pere Sarraí era Bernat, senyor del castell de Claret (doc.2). En casar-se la seva filla Ermessenda amb Arnau de Cardona sorgeixen qüestions sobre el seu dot. En el conveni establert per intercessió d'alguns prestigiosos cavallers és decidit donar a Ermessenda, als seus fills i al seu marit tot el que Bernat i el seu fill Berenguer tenen a Comabella (doc.2). Tractant-se d'un individu cap dels destinataris d'aquests béns no podia alienar el que li tocava sense el consentiment dels altres co-propietaris. Aquesta circumstància explica el fet de que tots els de la família de Pere Sarraí signin el seu testament per raó de fer al monestir de Solsona dos llegats: el de Sant Pere de Cos del terme d'Ardèvol i el de «tot l'honor que té al castell de Comabella», que és el quin diu haver rebut del seu avi de Claret. L'única que no signa aquest testament és la que hi estava més obligada, la seva mare Ermessenda. Aquest detall fa evident que la seva mare era morta. Sense la seva signatura la donació del que tenia a Comabella hauria quedar invalidada si, podent signar-la en senyal de consentiment, no ho hagués fet. I que la donació fou vàlida ens ho diu Sança de Llobera lloant al Monestir aquesta donació (Doc.8) i cedint-li els drets que per aquest acte podria tenir-hi (7-1-1204). Ens ho confirma Bertran Sarraí que cedeix als Monestir els drets que li reclamava a Comabella, per raó de la seva mare, acabant les disputes que es tenien per aquest motiu (Doc.9). Ara bé, la data del testament de Pere Sarraí és del 15 de febrer de 1202 i el naixement de Ramon és del 1200. Res no impedeix el poder afirmar amb tota probabilitat que la seva mare morís en donar-lo a llum i que hagués d'ésser extret del seu cos en morir.

3. Segons la tradició era del llinatge dels Cardona. Arnau de Cardona, el seu pare, era fill natural del vescomte de Cardona, Guillem, titular del famós castell, segons consta en la genealogia dels Cardona elaborada per Armand de Fluvià. Ho deixa entendre sobrerament el fet d'intervenir aquest vescomte d'una manera imperativa i eficaç en el conflicte armat sorgit entre Arnau de Cardona i els seus d'una part, i, d'una altra el monestir de Solsona (Doc.5). El mateix pot dir-se del manament que Arnau fa al seu fill, Pere, d'un llegat en el seu testament per fer cremar una llàntia a la reixa del cor de l'església de Sant Vicenç del castell de Cardona (Doc.6).

4. L'apel·latiu del sant era el de Sarroy conforme a la tradició. Ja hem vist com aquest nom podria ser, molt probablement, una corrupció del mot Sarraí en el parlar del poble o també un error en la trans-

cripció d'algun document antic. Si era conegut pel poble amb el renom de Ramon Sarraí és fa evident que era un més dels germans «sarraïns», fills del cavaller Arnau de Cardona.

Atribuir a pura casualitat tantes i tan precises coordenades entre la tradició i la veritat històrica no és científic. La conclusió òbvia d'aquest estudi de la documentació confrontada amb la tradició és: que sant Ramon Nonat va néixer a Portell l'any 1200 extret per una operació cessàrea del cos de la seva mare morta; que els seus pares eren el cavaller Arnau de Cardona, fill natural del vescomte Guillem, i Ermessenda, filla de Bernat, senyor de Claret i prestigios templer; que els seus germans foren Pere, Berenguer, Guillem i Bertran, coneguts pel poble amb el renom de «els Sarraïns» a excepció de Berenguer que signa sempre amb el denominatiu de Torre.

Per tal de completar les notícies sobre el Nonat seguint el nou camí que proposo en aquest treball sobre la seva família vaig intentar investigar en l'arxiu ducal de Cardona, actualment a Madrid en poder de la duquesa de Cardona. Em fou contestat que des de feia dos anys estava tancat per mort del bibliotecari. Ni interposant-hi una altra duquesa no em fou possible l'accés. És molt probable que els oncles del sant, Ramon Folc IV i la seva muller Agnès de Torroja, els vescomtes que l'aculliren al seu castell prestessin ajut al seu nebot dedicat a l'obra de rescat dels captius cristians, i que d'això en quedés algun rastre a l'arxiu ducal, no investigat per Costa sobre aquest punt, el qual només s'interessà per les notícies sobre el sant que podien haver-se conservat en la col·legiata del castell de Cardona. Deixo i recomano aquesta investigació als historiadors en la confiança de que podran fer nàixer el Nonat en la Història sense necessitat d'extreure'l, com m'ha passat a mi, d'una documentació col·lateral.

ANTONI LLORENS I SOLÉ
Canonge Arxiver de Solsona

Solsona. Febrer de 1986

